

ÖZET

Geleneksel giyimin, tarihimizle ilgili bilgiler vermesi açısından oldukça önemli bir yeri vardır. Bu değerlerimize gerekli önemin verilmemesi ve gerekli şekilde korunup saklanmaması kültürel açıdan büyük bir kayıptır. Çeşitli etkenlerden dolayı yıpranan ya da kaybolan bu eserleri araştırarak belgelendirmek ve gelecek nesillere aktarmak her Türk insanının görevi olmalıdır.

Bu nedenle, “Erzurum Yöresi Erkek Kıyafetleri” adı altında yapılan bu çalışmada, Erzurum yöresine ait erkek kıyafetlerinin araştırılması, belgelenmesi ve bu alanda çalışacak olanların hizmetine sunulması hedeflenmiştir. Erzurum geleneksel erkek kıyafetleri; gömlek, yelek, kazeki ceket, zığva pantolon, kuşak, kaytan, cıstık, dizleme çorap ve pabuç gibi giyim öğelerinden oluşmaktadır. Takı ve aksesuar olarak da gümüş köstek, pazubent ve mendil kullanılır.

CHARATERISTIC OF TRADITIONAL ERZURUM MEN CLOTHES

Traditional clothing plays an important role in that it supplies information on our history. Not giving necessary importance to these values and preserve them is cultural loss. It should be the duty of every Turkish citizen to study, record and convey to future generations these values which have become old or lost.

For this reason, in the preent study named “men clothing of Erzurum” our aim is to search, record and keep those who intend to study on the subject. Traditional Erzurum men’s clothing consists of shirt, vest, kazeki, coat, zığva, pazubent and handkerchief are used as accessory.

Anahtar Kelimeler : Erzurum geleneksel erkek kıyafetleri, zığva, kazeki ceket, yelek, cıstık

Key Words : Traditional Erzurum men’s wear, zığva (trousers), kazeki coat, vest, cıstık (shoes)

Giyinme ihtiyacı örtünme amacı ile ortaya çıkmış, kişilerin zevklerine göre zaman içerisinde şekil bulmuştur. Anadolu'nun farklı bölgelerinde olduğu gibi çok zengin bir kültüre sahip olan Erzurum şehri de, binlerce yıllık tarihinin yanı sıra, yörede yapılan bilimsel çalışmalar ve arkeolojik kazılar neticesinde de görüldüğü gibi, birçok medeniyete ait kültürlerin yeşerdiği, kendine özgü orijinal ürünlerin sergilendiği önemli bir yerleşim bölgesidir. Bu medeniyetlerin kültür yansımalarından birisi olan giyim-kuşam da gelişimini aynı doğrultuda devam ettirmiştir.

Erzurum ve civarında görülen erkek kıyafetleri gerek geçmişte gerekse günümüzde hala benzer özelliklerini korumaktadır. Erkek kıyafetleri başa giyilenler, bedene giyilenler, ayağa giyilenler ve takı-aksesuarlar olarak ele alınacaktır.

A-Başa Giyilenler

Fes-Sarık: Erzurum erkeğinin geleneksel kıyafetinde bir zamanlar baş giysisi bulunmamaktaydı. Ancak dönemin Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı bir tamimle bar ekiplerinin fes takmasını ve onun üstüne sarık sarılmasını şart koşturmuşur.¹ Fakat daha sonraki yıllarda başta herhangi bir kıyafet parçasının kullanımını terkedilmiştir. Şapka kanunu çıkana kadar fes kullanımını devam etmiştir. Fesin üzerine Ahmediye kumaşından sarılan sarıklar bugün bile bazı yaşlılar tarafından kullanılmaktadır.² Eskiden hocalar fesin üstüne beyaz sarık, mollalar biraz daha dar olan beyaz sarık, yaşlılar (amame, Ahmediye, abaniye) denilen ağır, kaliteli ince ipek kumaş sarıklar giyerken, gençler ise “çit” dedikleri desenli basma ketenden sarıklar sararlardı. Bu sarıklarda bağlamanın bir tekniği bir şekli vardı. Uzun sarıklar bükülür, bir ucu sağ ve sol kulak üstünden en çok çene hizasına kadar sarkıtılırdı.³ Fesin kalıp olarak kullanılması ile üzerine sarılan sarık biçiminden dolayı

* Yrd. Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Erzurum, e-posta: fikrisalman@gmail.com

** Arş. Gör.; Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Erzurum

1- Sebahattin BULUT; Erzurum Çarşı Pazar, Ankara, 1997, s. 78.

2- Komisyon; Şenkaya'96, Ankara, 1996, s. 61.

3- İhsan Coşkun ATILCAN; Erzurum Barları ve Yöresel Giysileri, İstanbul, 1991, s. 85-86.

Erzurum yöresinde “Feyzi Başı” olarak adlandırılan bir başlık biçimi de literatüre geçmiştir.⁴

Günümüzde fes ve sarık, Erzurum erkek kıyafetlerinde kullanılmamaktadır. Ancak soğuk iklim diyarı olmasından dolayı tiftik veya yünden örülmüş papak kullanımı, atkı ve eldiven kullanımı hâlâ devam eden bir gelenektir.

B-Bedene Giyilenler

Üst bedene giyilenler: Üst beden giysisi olarak Erzurum erkekleri; gömlek, yelek, kuşak, gazeki gibi kıyafetleri kullanmaktadırlar.

Gömlek: İç fanila ya da eskiden adına köynek denilen ince patiskadan yapılmış ten giysisi üstüne çeşitli kumaşlardan dikilen gömlekler kullanılırdı.⁵ Erzurum’un sert iklimine göre kışlık gömlekler kalın kumaştan, yazlık gömlekler ise ketenden yapılır. Mintan olarak da adlandırılan bu gömlekler, yakalı veya dik yakalı olup düğmeleri beyaz ya da siyah olabilmektedir.⁶ Genellikle de beyaz renkli gömlekler tercih edilmektedir. Uzun olan kol ağzlarında 4–5 düğme bulunur. Düğmeleri siyah renklidir⁷ (Resim-1).

Yelekler: Yelek, zığva ile aynı olan lacivert veya siyah çuha kumaştan yapılır. Gömlek ve mintan üzerine giyilir. Kolsuz cepken niteliğindedir. Açık yakalı çift kapaklı ve dik yakalı çift kapaklı olmak üzere iki çeşidi vardır. Dik yakalı yelek bugün giyilmemektedir. Yakaları çene altına kadar uzanan yani az oyulmuş bir yaka, göğsün tam orta kısmında eteklere kadar uzanan iki sıra ilik ve düğme bulunur. İlikler de düğmeler de abacılar tarafından kaytanlardan yapılır. Düğmelere “siğil” denir. Göğse gelen kısmı iki kat olduğu için bu tür yeleklere kapaklı yelek denir.⁸

Bugün giyilmekte olan yelek açık yakalı, çift kapaklı yelectedir. Yakası biraz fazlaça oyulmuş, yaka kenarı düz, kırma mat ve parlak kaytanlarla işlenmiş yine kaytanlardan düğme ve ilikleri bulunan, iki tarafa da iliklenebilen bir yelectedir (Çizim-1). Bazılarının

4- Sebahattin BULUT, Kuşaktan Kuşağa Erzurum, Ankara, 1984, s. 11; AKBULUT; Erzurum..., s. 88.

5- ATILCAN; Erzurum..., s. 88.

6- BULUT, Kuşaktan..., s. 11.

7- Komisyon; Erzurum’98, Ankara, 1998, s. 232.

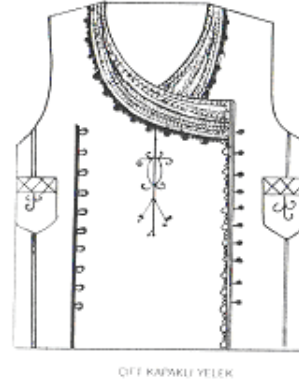
8- ATILCAN; Erzurum..., s. 101.

9- Meryem ŞENOCAK; Osmanlı’dan Günümüze Kadar Erzurum’da Giyim-Kuşam, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1985, s. 69; BULUT; Kuşaktan..., s. 10.

arka kısımları da kumaştan yapılır. Onun başlarına motifler konur. Ucuza mal olması için yelek arka kısımlarını siyah astarlık kumaştan yapıldığı da görülür⁹ (Resim-1).

Resim-1: Erzurum Geleneksel Erkek Kıyafeti.

Çizim-1: Çift Kapaklı Yelek (İ.C. Atılcan’dan)

Kuşak: Erzurum yerel kıyafetlerinde zığva ile yeleğin birleştiği uçkurun güzel görünmesi ve kıyafetin ahenkleşmesi için bele kuşak bağlanır. Bunlar; gençlerde ipek Trablus, yetişkinlerde Horasan veya Lahori şal, yaşlılarda Tosya adı verilen bel kuşaklarıdır. Kumaşı hakiki şaldan oluşur. Çoğu kez yün ve pamuklu kumaştan dokunur (Resim-1). Desenli, açık ve koyu çubuk biçimi işlemelerle doludur.

Bağlanırken kıvrımlarına özen gösterilerek çizgi ve renkleri göz önünde bulundurulur. Uçkurun kamuflesini üzerine alır. Hem süs olarak kullanılır hem de kıvrımlarından cep gibi yararlanır. Çevre, gümüş

saplı bıçak, hançer, tütün ve kav çakmak, para kesesi, enfiye kutuları, anahtarlar bu kıvrımda saklanmaktadır.¹⁰

Kaytan: Kaytan, ipek iplikten saç örgüsü biçiminde örülmüş, değişik kalınlıktaki kordonlara denilmektedir. Bunlar eskiden parlak, mat ve kırma adı ile kalınlığına ve inceliğine göre, sekiz tokmak, on altı tokmak diye satılmaktaydı. Erzurum’da Kazeki, Yelek, Zığva gibi yerli giysilerde süsleme aracı olarak kullanılan kaytanların önemli bir yeri vardır. Üstünde herhangi bir süs, işleme motif bulunmayan bir giysi hiçbir anlam taşımadığı için abacı ustaları yerli giysilerin kimi yerlerine kendilerine özgü bir üslup ve estetik anlayışı ile işledikleri motiflerle, giysilere Erzurumluluk kimliğini kazandırmıştır.¹¹

Kazeki (Gazeki): Soğuk günlerde kullanılan uzun kollu ceket, yörede gazeki ceket olarak isimlendirilir. Ceket, yelek ve zığva şalvar ile aynı renk ve türde olan kumaştan yapılır. Süslemeleri de birbiriyle uyumludur. Ceket üzerinde bulunan cepler manşet ve kollar ile arka sırt kısmı aynı süslemelerle donatılır (Resim-2). Kol ve ön düğmeleri “siğil” tabir edilen örme iplik düğmelerden oluşmuştur. Gazekilerin yakaları dönmeli değil düzdür.¹²

Resim-2: Kazeki ceket (S. Bulut’tan)

Alt bedene giyilenler

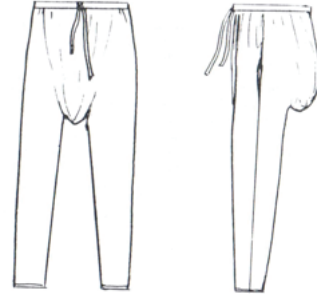
Zığva: Uçkurlu, beli bol lacivert kumaştan yapılan arkası torba şeklinde pileli giysidir. Zığva’nın bol olmasını sağlayan pile sayısının 32 olmasına özen gösterilir. Zığva şal

varlar genelde koyunyününden dokunmuş kumaştan yapılır. İç kısmı pamuklu kumaşla astarlanarak kullanılır. Zığvanın paçaları dar olup, giyen kişinin kolay hareket etmesine imkân verir (Resim-3). Zığvalar; Kadı biçimi zığva, güngörmez zığva ve doğramalı zığva olmak üzere üç türdür.

Kadı biçimi zığvaları eskiden kadılar, hocalar ve yaşlılar giyinirdi. Paçaları, ayak girecek kadar dar, bel kısmı geniş ve kemerlidir. Cepleri astandan yapılır. Kadı biçimi zığvaların sadece cep ve paça ağızları kaytanlarla süslenmiştir¹³ (Resim-3, Çizim-2).

Resim-3: Zığva pantolon.

Çizim-2: Kadı biçimi zığva (İ. C. Atılcan’dan)

İkinci zığva çeşidi “Güngörmez zığvadır”. Üstü geniş, paçaları ayak üstüne kadar gittikçe daralan bir cins pantolondur. Şalvardan farklı tarafı, astarlı ve kaytan işlemeli oluşudur. Anadolu’nun kimi yerinde zıpkı denilmektedir. Fabrika dokumacılığının yaygın olmadığı dönemlerde bu zığvalar ve kazeki, yelek gibi diğer giysiler Erzurum köylerinde, çevre ilçelerinde ilkel tezgâhlarda dokunan yerli kumaşlardan yapılırdı. Bu kumaşlara “şal” adı verilirdi. Şallar dokunduğu yerin adı ile anılır

10- BULUT, Kuşaktan..., s. 10-11; ATILCAN, Erzurum..., s. 86-87.

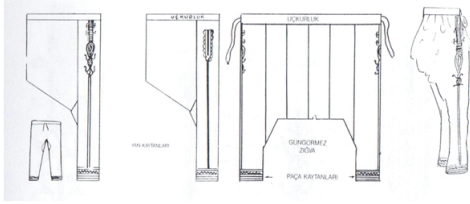
11- ATILCAN; Erzurum..., s. 91-92.

12- Komisyon, Erzurum’98, s. 232; Sebahattin BULUT, Damla Damla Erzurum, Ankara, 1989, s. 123.

13- ATILCAN; Erzurum..., s. 99.

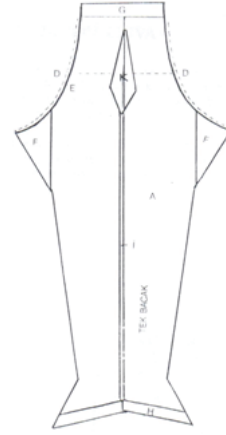
ve satılırdı (Tortum şalı, Oltu şalı vb.). Şalların eni 22 cm den geniş olmazdı. Bir parça kumaşa tahta denirdi. Örneğin bir Güngörmez zığvanın boyu 100 cm ise ağ boyunun 45 cm olması gerekir. Böyle bir zığva da altı tahtadan, yani altı parça kumaştan çıkmaktadır. Güngörmez zığvanın bedeni ve paçaları geniş ve uçkurludur. Giyildikten sonra uçkuru sıkıldığında, arkada gelişigüzel oluşan buruşuk kısma galle denir. Ceplerden ayaklara kadar uzanan paçaların dış kenarlarına yan denilmektedir.

Buralara işlenen kaytanlara, yan kaytanları denilmektedir. Paçaların kalçaya yakın üst kısmı ile gallenin birleştiği yere çatı veya zahma denilmektedir. Güngörmez zığvalara iki tip cep yapılmaktadır. Bunlar müşterinin arzusuna göre yarma cep (açık), ya da dolma cep (kapalı) olarak süs için yapılırdı. Bu zığvaların özelliği ceplerinin süslü ve güzel olmasıdır. Zığva paçalarına 7-8 sıra, yanlara ve çatıya 4 sıra kaytan işlenirdi (Çizim-3).¹⁴

Çizim-3: Güngörmez zığva (İ.C. Atılcan'dan)

Üçüncü biçim zığva ise “Doğramalı zığvadır”. Günümüzde yalnız oyun sırasında, festivallerde ve halk dansları yarışmalarında giyilen doğramalı zığva da, Güngörmez zığva gibi uçkurlu olup, astarı biçim bakımından ondan hayli farklıdır. Güngörmezde kaytanlar paçaların yanında, doğramalı zığvanın kaytanları tıpkı pantolonların ütü yerleri gibi önde ve arkadadır. Doğramalı zığva bacakları saracak kadar dardır. Galle denilen arka kalça altındaki bol kısım pilelidir. Paçalarına 8–10 sıra, önlere ve arkalara 4–5 sıra kaytan işlenmektedir. Paça ağzıları asker tozlukları gibi geniştir. Paçaların ayakkabının üstüne dökülmesine, çorapların görünmemesine özen gösterilmesi gerekir (Çizim-4).¹⁵

Çizim-4: Doğramalı zığva (İ. C. Atılcan'dan)

C-Ayağa giyilenler

Dizleme Çorap: Tamamen koyun-yününden eğrilmiş olan iplikten yapılır. Elde, şişle örülen bu çoraplara kendi renginden veya renkli iplikten desenler konulur. Dize kadar uzun olan çorabın ağzına yakın yerinde bir de püskül bulunur. Ayağa giyildikten sonra külotlu pantolonun dar parçalarını içine alacak şekilde dize kadar çekilir. Günümüzde külotlu pantolon kalmadığı için dizleme çorap da yerini normal kısa çoraplara bırakmıştır.¹⁶

Tozluk: Ayak bileği ile diz arasında takılan kumaştan yapılmış yandan düğmeli bir giyecektir. Günümüzde tamamen kullanımdan kalkmıştır.¹⁷

Cistik: Bar oynarken ayağa giyilen bir ayakkabıdır. Derisinin çok yumuşak olması en büyük özelliğidir. Bu özelliğe istinaden ayak figürleri daha kolay gerçekleştirilir. Eskiden, yaşlılar buna “Markop” gençler ise “Yemeni” derlerdi. Yemeninin ucu sivri ve etrafı çevrilidir. Kıyafet devriminden sonra cistik, günümüzde kullanılan ayakkabı şekline dönmüştür.¹⁸

14- ATILCAN; Erzurum..., s. 94.

15- ATILCAN; Erzurum..., s. 96.

16- Komisyon; Şenkaya'96, s. 62.

17- Komisyon; Şenkaya'96, s. 62.

18- Z. Bilge ERDEN ve Arkadaşları, Türk Halk Oyunları Giysileri, Ankara, 1999, s. 169; BULUT, Kuşaktan..., s. 11.

Pabuç: Altı köseleden yapılan alçak ökçeli, önden atma bağlı siyah ayakkabı veya yöresel tabirle bir pabuçtur (Çizim-5).¹⁹

Çizim-5:Ayağa giyilenler ve diğer aksesuarlar (İ. C. Atılcan'dan)

D-Takı ve aksesuarlar:

Gümüş Köstek: Gümüşten yapılmış, yelek üzerine asılan daha önceleri saat taşımada kullanılan ince zincirden aksesuardır.²⁰

Pazubent: Eskiden gümüşten olup, kolun pazu kısmına takılırdı. Üzerinde karınca duası veya Ayet'el Kürsi duaları yazılıdır.²¹ Son zamanlarda, boncuktan örülen pazubentlerin de kullanılmaya başlandığı görülür. Pazubentin diğer adı pazvan'tır. Son zamanlarda da deriden yapılmış pazubentler de görülür.²²

Mendil: Erzurum barlarında mendil kullanmak bir maharet işidir. Mendil her barın ritmine ve psikolojisine göre kullanılır.²³

Erzurum erkeklerinin kullandığı bu yöresel kıyafetlerin dışında hââa kullanımda olan başka giysiler de vardır. Bugün yaşlı erkeklerin kullandığı kıyafet içerisinde tiftikten örülmüş papak (başlık) görmek son derece olağandır. Yünden dokunmuş aba kumaştan dikilen yelek ve pantolon, uzun bir palto ile tiftik veya yünden dokunmuş çorap ve mestler en fazla tercih edilen kışlık giysilerdir. Soğuk

19- ERDEN ve Arkadaşları, Türk..., s.169.

20- ATILCAN; Erzurum..., s. 104.

21- www.erkurumlu.net/ErzurumSayfasi-9-elbise-ve-takilarimiz.html E.T.15.05.20009

22- ATILCAN; Erzurum..., s. 104.

23- http://www.erkurumlu.net/Erzurum/Web/Gozlem.aspx?sayfaNo=192 E.T.15.05.20009

iklimin gereği bu tür bir giyim tarzı, özellikle de köylerde kaçınılmazdır (Resim-4A/B).

A

B

Resim-4A/B: Köylerde ve ilçelerde giyilen günlük kıyafetler

SONUÇ

Günümüzde, kentleşme sürecinin ve iletişimin hızla artması sonucunda geleneksel kültürümüzün birçok alanı yok olmaktadır. Bunlardan biri olan giyim kuşam olgusu, her geçen gün bir parça değişime uğramakta ya da ortadan kalkmaktadır. Gençlerin modern yaşam biçimini tercih ederek geleneksel kültürlerine sırt çevirmeleri nedeniyle, çeşitli giyim eşyasının üretimleri ve kullanımları da önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Erzurum yöresi erkek kıyafetlerinin tarihi geçmişinde görüldüğü gibi, maalesef geçmişte kullanılan giysilerin günümüzde de çok fazla kullanılmadığı görülmektedir.

Anadolu'nun binlerce yıllık birikimli tarihini üzerlerinde taşıyan kültürel değerlerimizi araştırmak, yeni yapılacak araştırmalara rehberlik etmek, müze ve koleksiyonları denetlemek amacıyla bilim merkezleri kurulması yarar sağlayacaktır.

Turizm açısından oldukça önemli olan geleneksel giyim-kuşam örneklerimizi kendi toplumumuza ve farklı ülkelere insanlara, tanıtmak amacıyla sergiler düzenlenmeli ve bilimsel yazılı kaynaklar çoğaltılmalıdır. Bu konu ile ilgili olarak üniversiteler ile Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği yaparak çeşitli faaliyetler düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

- ATILCAN, İhsan Coşkun; Erzurum Barları ve Yöresel Giysileri, İstanbul, 1991.
- BULUT, Sebahattin; Damla Damla Erzurum, Ankara, 1989.
- BULUT, Sebahattin; Erzurum Çarşı Pazar, Ankara, 1997.
- BULUT, Sebahattin; Kuşaktan Kuşağa Erzurum, Ankara, 1984.
- ERDEN, Z. Bilge ve Arkadaşları, Türk Halk Oyunları Giysileri, Ankara, 1999.
- Komisyon; Erzurum'98, Ankara, 1998.
- Komisyon; Şenkaya'96, Ankara, 1996.
- Meryem ŞENOCAK; Osmanlı'dan Günümüze Kadar Erzurum'da Giyim-Kuşam, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1985.
- http://www.erkurum.gov.tr/_Erzurum/Web/Gozlem.aspx?sayfaNo=192 E.T.15.05.20009
- <http://www.erkurumlu.net/ErzurumSayfasi-9-elbise-ve-takilarimiz.html> E.T.15.05.20009